

Deczki, Sarolta (szerk.). 2023. *Krimi. Helikon Irodalom- és Kultúratudományi Szemle*, 2013/1. 176 oldal. ISSN 0017-999X

A Deczki Sarolta által szerkesztett lapszám üdvözlendő vállalkozás, hiszen a magyar nyelvű krimiszakirodalom sora igencsak véges. A krimi magyar szakirodalmának bővítése időszerű, mivel a műfaj egyre nagyobb teret tör magának hazánkban akadémiai berkekben is: a Szegedi Tudományegyetem Magyar Tanszék Kreatív Írás specializációjának hallgatói a 2019-es indulás óta krimitörténeteket írnak (az első, Dekódolás című [itt olvasható](#)), míg a 11. [Captivating Criminality](#) című, nemzetközi szintű, krimiudalommal foglalkozó konferenciát 2024-ben Egerben rendezik meg. A hazai egyetemek Anglisztika és Amerikanisztika Intézetei nemcsak a már klasszikusnak számító, kanonizált detektívregényeket építik be az irodalomkurzusokba, hanem kifejezetten a műfajra fókuszáló kurzusokat is indítanak, illetve doktori disszertációk témájául is egyre többen választják a krimi. A műfaj hazai szerzőinek száma is növekszik, melyet a lapszámban megjelent magyar vonatkozású esszék remekül demonstrálnak, illetve megemlíthetjük még a Magyar Krimifesztivált, amit 2024 februárjában már másodjára rendeztek meg. Jelen kiadvány fontossága és időszerűsége tehát vitathatatlan, annak ellenére is, hogy csak tapogatózósként fogható fel – természetesen nem is lehet egy alig kétszáz oldalas kiadványban a műfaj egészének szakirodalmát magyarra átültetni, illetve arra reflektálni. Ezt Deczki nem is tűzi ki célul, bár azt sem fogalmazza meg, hogy a műfaji megjelölésen túl mi is a kötet fókusza. Ez lehetett volna a magyar krimi legitimálása az akadémiai érdeklődésen keresztül, esetleg a lektűr és a szépirodalom közötti, itthon még mindig uralkodó éles határvonal megkérdőjelezése, lebontása, de akár az olvasók megismertetése a külföldi és hazai krimikutatás helyzetével is.

A folyóiratszám a tanulmányokat két részre osztja: az első blokkban, „Tanulmányok” címszó alatt elsősorban irodalomelméleti fókuszú szövegeket találunk a világirodalom krimijeire fókuszálva; míg a folyóirat második fele „Műhely” címszóval kifejezetten a zsáner hazai képviselőit veszi górcső alá. Deczki Sarolta bevezetőnek szánt tanulmánya kezdi meg az első blokkot, „A megsérült világrend és az igazság vágya” címmel. Deczki tanulmánya elsősorban Tzvetan Todorov 1966-os tipologizáló esszéje alapján vázolja fel a műfajt, majd Miklós Tamás „A nyomkeresés vége. A detektív eltűnik” című esszéjét ismerteti, mely arra az állításra alapul, miszerint az európai kultúra „detektív kultúrának” nevezhető. Habár mindkét esszé, és Deczki összefoglalója is a klasszikusnak mondható, a 20. század első felében írt detektívtörténetekre húzható fel elsősorban, Deczki kitér a posztmodern,

metafizikus érdeklődésű anti-detektívregényekre is, melyek épp a krimi megnyugtató, világhelyreállító lezárását tagadják meg az olvasótól. Deczki tanulmányában hangsúlyozza azt a tényt, hogy a krimi műfajilag magában hordozza (sőt, véleményem szerint sokszor tematizálja) a társadalomkritika lehetőségeit. Ezt azonban csak a hard-boiled műfaja és annak skandináv permutációi kapcsán veti fel, a krimi egyéb alműfajaira nem tér ki – ez a műfaji beszűkültség többé-kevésbé a tanulmánykötet egészére igaz. Deczki ugyan utal, rejtvényfejtő krimiként, az úgynevezett “whodunit” alműfajra, mely talán a legismertebb és legtöbbet olvasott Magyarországon (is), olyan írókkal mint Agatha Christie vagy Dorothy L. Sayers, de a huszadik század második felétől domináló műfajok kimaradtak – csak hogy néhányat említsek: a rendőrség nyomozási folyamatát követő krimi, a törvényszéki nyomozás logikája mentén működő krimi, vagy akár a jelenleg igen népszerű, az otthon ideologikus szentélyét megbontó krimi) Ennek az is lehet az oka, hogy Deczki Todorov esszéjére hagyatkozik, ami szűk metszetét elemzi csak a műfajnak, illetve mára elavultnak számít, ahogy arra az angolszász kritika is felhívja a figyelmet (lásd Leitch 2020; Allan et al., 2020).

Bárány Tibor tanulmányával folytatódik a kötet, aki a művészetfilozófia szemszögéből vizsgálja meg a krimi. Bárány arra keresi a választ, hogy milyen esztétikai értékei lehetnek a műfajnak, felfedni igyekezve azt, hogy miért is ilyen népszerű a krimi, a kanonizálnak számító művek „értékesek-e” valamilyen szempontból, és hogy hogyan viszonyíthatjuk a műfajt a szépirodalomhoz. A tanulmány abból a feltevésből indul ki, hogy a krimi márpedig rossz, hiszen egy repetitív tömegtermék, majd Alan H. Goldman esztétikaiérték-elméletén keresztül kínál alternatív álláspontot ezzel kapcsolatban: Goldman alapján sokkal érdekesebb és fontosabb kérdés a befogadó megmozgatása, érzelmi, kognitív, vagy morális szempontból, Bárány levezetése pedig bebizonyítja, hogy a krimi, mint műfaj ezeknek mind eleget tesz. Bárány a tanulmány végén kitér arra, hogy a műfaj presztízsét természetesen nem lehet csak esztétikai, befogadói, vagy kritikai szempontból vizsgálni, hiszen ezek olyan diskurzusok, melyek folyamatos párbeszédben állnak egymással. Bárány értekezése a krimi variánsainak és szakirodalmának tekintetében is igencsak szűklátókörű, illetve figyelmen kívül hagyni látszik a lapszám azon törekvéseit, hogy a műfajt szigorú fogalmi kategóriákra (pl. szép- és lektúrirodalom) bontsa, ami ráadásul szembe megy a krimi szakirodalmának legfrissebb meglátásaival is.

A folyóirat következő tanulmányai a világirodalom felé nyitnak: Dornbach Mária a spanyol krimi irodalom történetét vázolja fel, míg Anne Grydehøj az úgynevezett Nordic noir fejlődéséről és jellemzéséről ír, elsősorban arra koncentrálna, hogy a skandináv jóléti társadalmakban bekövetkező változásokra milyen módon reagál a műfaj. Jakob Stougaard-

Nielsen „A lezárt szoba” című szövege a jól ismert krimitrópus és a Covid-járvány általi karanténhelyzetet állítja párhuzamba abból kiindulva, hogy a karantén alatt brit felmérések szerint az olvasással töltött idő megduplázódott, ezzel egyidőben pedig a krimi iránti érdeklődés is felerősödött a brit olvasóközönség körében. Stougaard-Nielsen Walter Benjamins idézve a krimi „kontrollált laboratóriumi környezetként” (77) jellemzi, mely segíthet feloldani az olvasóban a szituáció hasonlóságából fakadó szorongásokat – Poe, Christie, és svéd krimiírók (Mai Sjövall, Per Wahlöö) példáin keresztül.

Benyovszky Krisztián tanulmánya, „Listától a leleplezésig. Felismerés és fordulat a detektívtörténetben” című tanulmánya a krimi egyik fontos és sokat kutatott elemét, a nyomozás és gondolkodás hermeneutikáját követi nyomon Agatha Christie Poirot-regényein keresztül. A tanulmány rámutat a bűntényt feltáró narratívák regényben betöltött szerepeire és azok elhelyezkedéseire, a „halogatás és bűjtetés különböző praktikáinak alkalmazása” (96) bemutatásával, melyek az olvasó és az író narratológiai kapcsolatára is rámutatnak.

A tanulmánykötet legizgalmasabb és kiemelésre méltó tanulmánya Bényei Tamás írása, mely a krimi nekropoétikájával foglalkozik. Bényei Agatha Christie és Dorothy L. Sayers, két kortárs krimiíró egymással szinte ellentétes holttestábrázolását veti össze szemiotikai szempontok alapján, az angolszász krimikutatás testről való gondolkodásának szintézisét kínálva. Bényei rámutat arra, hogy Sayers *Whose Body? (Holttest a fürdőkézdobban, 1923)* című regényében a test „kettős holttest” (108), amely az olvasó metonimikus megtestesülésének funkcióját látja el.

A „Műhely” esszéi kifejezetten a magyar krimiudalom tendenciáival foglalkoznak. Elsőként Kálai Sándor a magyar irodalmat, mint intézményrendszer vizsgálja a krimi szempontjából, feltárva azt, hogy a műfaj hol helyezkedik el a publikálási lehetőségek, és ehhez kapcsolódóan az írói attitűdök, önmeghatározás szempontjából. Kálai Cserhádi Éva, Kertész Erzsébet, Csabai László és Hász Róbert írókkal készült interjúk alapján arra jut, hogy kiadói részről a műfaj még mindig stigmatizált, illetve meg nem értett, ami természetesen a publikálási és a legitimációs lehetőségeket is leszűkíti.

Horváth Csaba tanulmánya két Kondor Vilmos regényt, illetve az író Kemény Zsófi-val együtt írt *Értetek teszem* (2018) című regényeit elemzi a magyar társadalom bűnhöz való viszonyára fókuszálva. Horváth a regények bűntény-pozicionálását és a rendszerváltás körüli magyar politikai- és társadalmi életet állítja párhuzamba, mely a görög drámairodalom „hamartia-jellegé[t]” idézik.

Visy Beatrix „Bűnjelek, kriminyomok a kortárs magyar prózában” című tanulmánya interdiszciplináris elemzést kínál a műfaji hibriditás fókuszba állításával. A tanulmány olyan kortárs magyar regényekkel foglalkozik, melyek

nem detektívregényként vannak pozicionálva, azokban mégis megjelenik a nyomozás – ezzel már-már visszautalva a Deczki által bemutatott Miklós Tamás-esszére az európai „detektív kultúráról”, keretbe helyezve ezzel a folyóiratszámot.

Végezetül a szerkesztő, Deczki Sarolta által jegyzett „Nyomoznak a csajok” című tanulmányát szeretném leginkább górcső alá venni, ami a magyar krimiírónők női nyomozó karaktereit elemzi. Deczki tanulmányát a klasszikusnak mondható „Nagy Detektív” (132) (férfi)karakterének felvázolásával kezdi, melyet a tanulmány második felében Baráth Katalin és Molnár T. Eszter női nyomozóinak jellemzéséhez vesz alapul. A tanulmány arra a következtetésre jut, hogy Baráth és Molnár női nyomozói „nem vál[na]k ideologikussá, hiteles, autentikus karakterek” (140), a megélt testi tapasztalásaik, szexualitásuk, érzelmi életük is a karakterábrázolás része, ezáltal – ahogy Deczki fogalmaz –nem a a hard-boiled krimik macsó nyomozóinak nőiesített verziói. Azon felül, hogy Deczki tipológiájában az igencsak különböző, Poe, Doyle, Christie, Chandler és Hammett által írt férfinyomozó-karakterek egybemosódnak látszanak egy „Nagy Detektív” alakjában, és a krimi női szereplőit leegyszerűsítően a *femme fatale* vagy a holttest szerepébe kényszeríti; felmerül számomra az a kérdés is, hogy miért a harmincas évek Amerikájának nyomozóalakjaihoz hasonlítja Deczki a magyar nyomozó „csajokat”, amikor a műfaj női változatának történelme szinte ugyanolyan hosszú, mint a férfi változaté.¹

Az angolszász irodalomban a női detektív, mint karakter már kifejezetten korán, a műfaj születésével párhuzamosan megjelenik, eleinte férfírók tollából, mint például Mrs. Paschal, William Stephens Hayward *Revelations of a Lady Detective* ([Egy nyomozó hölgy felfedezései] 1864) című regényében, vagy Mrs. Gladden, aki Andrew Forrester *The Lady Detective* ([A hölgy detektív] 1864) regényében nyomoz. Az első, női író által jegyzett női detektívtörténetet 1894-ben publikálja Catherine Louisa Pirkis *The Experiences of Loveday Brooke, Lady Detective* [*Loveday Brooke, hölgy detektív élményei*] címmel. Anna Catherine Green Amelia Butterworth nevű karaktere a “vénkisasszony detektív” prototípusa, aki a *That Affair Next Door* (*Titokzatos halál* 1897)² című regényben bukkan fel először, de a lánynyomozó karaktere is nála látható

¹ Deczki a női nyomozók történetét meglepő módon egy Dél-afrikai krimi irodalomról szóló tanulmánykötetre hivatkozva mutatja be, egyrészt azt állítva, hogy a női szerzők és nyomozók a két világháború között jelentek meg, illetve a feminizmust tematizáló regényeket ideologizálóként, és a női nyomozók elférfiasításával jellemzi, azonban ezen állítások részletekbe menő kritikájára jelen írásomban nincs lehetőség.

² Kutatásom szerint magyarul csak Green regénye jelent meg, a többi felsorolt regény magyar címe a saját fordításom – a hölgy jelző itt a karakterek társadalmi pozíciójára utal, az eleve szubverzív, nőként való nyomozást csak a felsőbb osztályok nőtagjai engedhették meg maguknak a viktoriánus irodalomban.

először, Violet Strange személyében. Arról persze lehet, és a szakirodalom szokott is vitatkozni, hogy mennyire „nőiesek” ezek a (korai) nőidetektív-karakterek, viszont meglátásom szerint a női detektívek fejlődése, különösen a nők által írt regényekben követi a feminizmus és a nőmozgalmak evolúcióját.³ Ha – Deczki nyomán – mindenképp a hard-boiled krimikhez szeretnénk hasonlítani Baráth és Molnár karaktereit, adja magát az úgynevezett feminista hard-boiled nyomozó, ami a hetvenes-nyolcvanas évek sajátja, olyan írókkal, mint P. D. James, Sue Grafton vagy Sara Paretsky. Ezek a regények, a hard-boiled bevált mintáit követve a nőket érintő rendszerszintű problémákat tematizálják: a bűn üldözése sokszor a patriarchális elnyomás metaforájaként jelenik meg, melyben a főhősök nőiesnek tartott élethelyzetek (család, anyaság, a testi önrendelkezés – abortusz –, az emberi kapcsolatok fontossága, vagy akár a szép cipők élvezete) mellett ragadnak fegyvert önmaguk és az elnyomottak védelme érdekében.

A krimi, ahogy a lapszám is sokszor rámutat, egyfajta lakmuszpapírként viselkedik a társadalmi problémákkal kapcsolatosan, így a társadalmi nem is izgalmas, feltárandó területe a műfajnak. Nemcsak az áldozat szempontjából, hanem az elkövető és a nyomozó neme is elemzésre érdemes eleme a műfajnak, de a krimi ugyanígy befogadói szempontból is elemzésre kínálja fel magát. Az angolszász krimi irodalom kortárs regényei is erre mutatnak rá olyan rendkívül népszerű műfajokkal, mint például a domestic noir, mely a bűnt az otthon megbonthatatlan hitt terébe engedi be, megkérdőjelezve ezzel a családot, az anyaságot, a privát terek társadalmunkban betöltött szerepét és ahhoz kapcsolódó ideológiáinkat (lásd Joyce and Sutton 2018).

A folyóirat számban sajnos ezeknek a megállapításoknak és kutatásoknak nem adtak teret, talán abból adódóan, hogy a magyar irodalomban és -kutatásban berögzült prekonceptiókat igyekeztek eloszlatni a megjelent tanulmányokkal; illetve a krimivel való irodalomelméleti foglalkozás létjogosultságát bizonygatni, ez viszont világirodalmi és nemzetközi kutatói szemszögből nézve evidens és megkérdőjelezhetetlen. A lapszám így sajnálatos módon beleragad a XX. század első felének krimiműfajaiban, annak fejlődését nem tudta megismertetni az olvasóval, továbbá a tanulmányoknak sem sikerült teljesen maguk mögött hagynia a szép- és lektúrirodalomhoz kapcsolódó beidegződéseket. A folyóirat szám azonban fontos mérföldköve a magyar krimikutatásnak, mely remélhetőleg olyan tanulmányköteteket, monográfiákat és folyóirat számokat inspirálhat, melyek a krimi jelen lapszámból kimaradt aspektusait is megismerteti a magyar olvasókkal – ilyen például az angolszász krimi, mely nemcsak forrása, de fenntartója is a

³ A női detektívekkel kapcsolatban lásd pl: Irons 1995, Plain 2001, Sussex 2010, Knight 2004, Reddy 2003, Zsamba 2014, Szarvas 2021.

detektívirodalomnak, irodalomtudományi szempontból pedig megkerülhetetlen.

Szarvas Réka
Szegei Tudományegyetem

Felhasznált irodalom

- Allan, Janice, Jesper Gulddal, Stewart King and Andrew Pepper (eds.). 2020. *Routledge Companion to Crime Fiction*. New York: Routledge.
- Irons, Glenwood (ed.). 1995. *Feminism in Women's Detective Fiction*. Toronto: University of Toronto Press.
- Joyce, Laura and Henry Sutton (eds.). 2018. *Domestic Noir: The New Face of 21st Century Crime Fiction*. London: Palgrave Macmillan.
- Knight, Stephen. 2004. *Crime Fiction, 1800-2000. Detection, Death, Diversity*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Leitch, Thomas. 2020. „The Many Pasts of Detective Fiction.” *Crime Fiction Studies* 1 (2): 157–172.
- Plain, Gill. 2001. *Twentieth-Century Crime Fiction: Gender, Sexuality and the Body*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Reddy, Maureen T. 2003. „Women Detectives.” In Martin Priestman ed. *The Cambridge Companion to Crime Fiction*. Cambridge: Cambridge University Press, 191-208.
- Sussex, Lucy. 2010. *Women Writers and Detectives in Nineteenth-Century Crime Fiction. The Mothers of the Mystery Genre*. Palgrave Macmillan.
- Szarvas, Réka. 2021. „Comparing the Evolution of the Detecting Woman to the Waves of Feminism.” In Ágnes Zsófia Kovács (ed.) *Sentiment, History, and Intermediality. Essays in English and American Studies. Students and Supervisors*. Szeged: JATEPress, 53-60.
- Zsámba, Renáta. 2014. „Szocialista krimi kapitalista részletekkel: Linda és a nyolcvanas évek.” *Korunk* 25 (3): 18-25.